

Begraven in Katwijk

Frisse lucht voor Leidse leden van de Maatschappij...

KORRIE KOREVAART

In 2015 werd op de Oude Begraafplaats aan de Zuidstraat in Katwijk aan Zee het graf gerestaureerd van de schrijver Johannes Kneppelhout (1814-1885), beter bekend onder zijn pseudoniem Klikspaan. Ook (minstens) zeven andere leden van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde hebben daar hun laatste rustplaats gevonden. Vanwaar deze keuze voor Katwijk?

In 2008 ging het gerucht van een ruiming van graven van – onder anderen – Leidse hoogleraren op diezelfde begraafplaats. Ik vroeg het Leids Universiteits Fonds of het mee wilde werken aan een poging om deze grafmonumenten te redden, of althans een deel ervan. De poging kwam echter te laat: de graven bleken inmiddels geruimd.

Het graf van Johannes Kneppelhout

Het graf van de familie Kneppelhout is gelukkig bewaard gebleven. Het valt nu onder de verantwoordelijkheid van de Stichting Begraafplaatsen Hervormde Gemeente te Katwijk. De stichting heeft de graftombe in 2015 laten restaureren, met steun van De Perzik van Onsterfelijkheid, een fonds dat financieel wil bijdragen aan het grafonderhoud van bekende schrijvers. Het voornaamste probleem was het regenwater dat in de kelder liep.

Ik vond het een bijzondere gebeurtenis om de grafkelder (die dateert uit 1853) tijdens de herstelwerkzaamheden van binnen te mogen bekijken; deze zal nu immers weer voor vele decennia gesloten blijven. Een paar van de unieke foto's die toen zijn gemaakt, wil ik de leden van de Maatschappij niet onthouden: die van de geopende kelder, van het naamplaatje en van een verrassend goed bewaard



Grafkelder van de familie Kneppelhout, met links de lijkst van schoonzus Lydia Julia Maria van Gorkum (1824-1854) en rechts die van Johannes Kneppelhout. Foto: Marc de Haan.



Koperen naamplaat op de kist van Johannes Kneppelhout.
Foto: Marc de Haan.



Messing handvat op de kist van Johannes Kneppelhout.
Foto: Marc de Haan.

gebleven handvat op Kneppelhouts kist.¹ Ook de desolate aanblik van bovenaf is verleden tijd, want de graftombe is grondig gerestaureerd (door Bambam Restauratiesteenhouders uit Leiden).²

Leidse hoogleraren

Met de graven van de hoogleraren is het zoals gezegd niet zo goed gelopen. Uit een reconstructie van de stichting blijkt dat in de loop der tijd de graven van dertien Leidse hoogleraren zijn geruimd: G.J. van der Boon Mesch (1786-1822), J. Clarisse (1770-1846), C. Ekama (1773-1826), E. Hageman (1749-1827), D.G. van der Keessel (1738-1816), A. Kluit (1735-1807), J.C. Krauss (1759-1826), N.G. Oosterdijk (1740-1817), J.H. van der Palm (1763-1840), N. Paradijs (1740-1812), M. Tydeman (1741-1825), J. van Voorst (1757-1836) en J.W. te Water (1740-1822). Er zijn slechts drie graven gespaard: van E.A. Borger (1784-1820), G. Sandifort (1779-1848) en N. Smallenburg (1761-1836).

De kerkrentmeesters hadden destijds geen oog voor het cultuurhistorische belang van deze graven. Tien jaar later denkt de Katwijkse stichting genuanceerder over het lot van graven waarvan de grafrechten zijn vervallen. Er wordt zorgvuldig bekeken wat geruimd wordt en wat niet. Teun Barnhoorn en Leo Roosjen maken deel uit van de Commissie van de Begraafplaats. Zij onderzoeken de geschiedenis, schrijven erover en zijn zich ervan bewust wat de mensen die er liggen, voor het dorp

hebben betekend – deftige heren, predikanten, zee-kapiteins én eenvoudige vissers. Ook in de ruiming van de dertien hoogleraarsgraven zagen ze in 2015 een verlies: ‘Daarmee is een stukje van de geschiedenis van de banden tussen Katwijk en Leiden verloren gegaan.’ Vanzelfsprekend konden ze deze ruiming niet ongedaan maken, maar ze bedachten iets anders: ‘We hebben daar spijt van en zouden graag dertien kleine herdenkingsstenen neerzetten die de plek van de oorspronkelijke graven markeren.’³

Zo gebeurde. Dat wil zeggen dat vier herdenkingsstenen (van Borger, Sandifort, Smallenburg en Van der Palm) nog op de plek van het oorspronkelijke graf zijn te vinden, terwijl in het geval van de overige hoogleraren – wier graven alweer uitgegeven waren – de stenen zoveel mogelijk in de buurt geplaatst zijn. De steenhouders van Bambam togen opnieuw aan het werk: zij maakten (van 30 × 70 × 4 cm hardsteen) stenen met namen en jaartallen, voor ruim 5.500 euro. De Historische Commissie van de Leidse universiteit waardeerde dit initiatief en droeg 2.000 euro bij. De stenen kregen het universitaire zegel in messing mee, zodat de oplettende wandelaar de connectie tussen Leiden en Katwijk meteen signaleert.

Een debat met consequenties

Op 14 september 2016 presenteerde de stichting ter plekke het resultaat van dit project. Hoogleraar Huub Middelkoop vertegenwoordigde zijn Leidse collega's. Hij woont in Katwijk én is bekend vanwege zijn onderzoek naar de ‘Katwijkse ziekte’. We



Katwijker Teun Barnhoorn bij de gerestaureerde grafkelder van de familie Kneppelhout.
Foto: Korrie Korevaart.

bespraken bij die gelegenheid ook de vraag waarom deze Leidse hoogleraren voor een graf op de Katwijkse begraafplaats hadden gekozen. Ze woonden toch in Leiden? Had het niet meer voor de hand gelegen dat ze, bijvoorbeeld, in de Hooglandse Kerk of op de begraafplaats aan de Groenesteeg een graf hadden aangekocht? We kwamen niet verder dan een redelijk vermoeden. Inmiddels is het antwoord duidelijk.

Voor dit antwoord begin ik in Scheveningen. Willem Canneman beschrijft de ontwikkeling van de begraafplaats Ter Navolging in Scheveningen. Dat is de oudste particuliere buitenbegraafplaats in ons land, in 1780 gesticht door Abraham Perrenot (1726-1784).⁴ Deze Perrenot was in 1748 in Utrecht in de rechten gepromoveerd op een proefschrift over het begraven in de stad (en in de kerken). Naderhand vond hij een geestverwant in de hoogleraar Adriaan Kluit, die in 1776 in zijn Middelburgse oratie wees op de schadelijke gevolgen van het begraven in kerken: het gevaar van besmettelijke ziekten, de stank, de aantasting van de fundamenten van het kerk-

gebouw door het delven en heropenen van graven, etc.⁵ Kluit noemde in zijn oratie de publicaties waarop hij zijn redenering baseerde, onder andere van Perrenot, maar ook van Jona Willem te Water, die in 1785 in Leiden hoogleraar in de theologie en de kerkgeschiedenis zou worden.⁶

Te Water kende Perrenots standpunten en op 26 juli 1774 presenteerde hij zijn eigen visie tijdens een vergadering van het Zeeuwsch Genootschap, die een jaar later na te lezen was in de *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap*.⁷ Te Water bracht zijn standpunten wat kalmer dan Kluit en hij deed dat bovendien in het Nederlands (en niet in het Latijn!), waardoor ook niet-academici kennis konden nemen van de discussie. Te Water wees eveneens op de stank van de lijken, die de levenden zou besmetten (volgens de miasme-theorie) en pest kon veroorzaken. Net als Kluit pleitte hij voor een terugkeer naar de gewoonten van de klassieken en de vroege christenen, die hun doden buiten de stad begroeven.

Te Water liet het niet bij woorden. In zijn auto-

biografie, postuum uitgegeven in 1823, informeerde hij zijn lezers dat hij zelf de praktische consequenties uit zijn opvattingen had getrokken: hij had in 1808 een graf te Katwijk gereserveerd (waar in 1814 zijn vrouw werd begraven), opdat ‘mijne daden met mijn geschrijf overeenstemden’.⁸ Waarom deze maatregel? De begraafplaats in Katwijk was, evenals Ter Navolging in Scheveningen, een vroeg voorbeeld van een begraafplaats buiten de bebouwde kom; deze was in 1793, dertien jaar na Scheveningen, geopend.⁹

Net als Kluit (in 1807) werd ook Te Water vanzelfsprekend hier begraven (in 1822). De oorspronkelijke grafsteen is verloren gegaan, maar de professor citeert in zijn autobiografie het Latijnse opschrift dat hij op de steen had laten aanbrengen:

NE. POST. MORTEL. VIVIS. NOCERENT
HOC. MONVMENTVM. EXTRA. VRBEM. ET. SVB. DIO
SIBI. ET. CONIVGI. OPTIMAE
PAVLINAE. CORNELIAE. MOVNIER
VIVVS. FECIT
IONA. GVLIELMVS. TE. WATER
A. MDCCCVIII

In vertaling: *Opdat zij niet na de dood aan de levenden schade toebrengen, heeft Jona Willem te Water dit grafmonument buiten de stad en onder de vrije hemel voor zichzelf en zijn beste echtgenote Paulina Cornelia Mounier tijdens zijn leven gemaakt, in het jaar 1808.*¹⁰ Dit graf-schrift lijkt op dat van Perrenot, op wiens graf te lezen viel: *Mijn rottende overblijfselen moeten verre van de stad liggen: daar ik levend vermeed iemand te benadelen, wens ik zulks ook na mijn dood niet te doen.*¹¹



Herdenkingssteen voor Jona Willem te Water.
Foto: Korrie Korevaart.

Ook bij Borger, een van de hoogleraren van wie het graf bewaard is, heb ik een vergelijkbare uitspraak gevonden. Hij zegt niets over zijn motivatie, maar schrijft in een brief aan zijn schoonmoeder dat hij zijn tweede kind uit haar graf in de kerk heeft laten opgraven om het meisje alsnog in Katwijk, bij haar moeder ‘onder den vrijen hemel’ te begraven.¹²

Ter Navolging in Katwijk

We mogen ervan uitgaan dat de Leidse collega's de moderne opvattingen van Kluit en Te Water kenden. Beide heren publiceerden erover en bovendien was de universitaire gemeenschap nog heel klein in die dagen. De zestien in Katwijk begraven hoogleraren overleden in de jaren 1807-1850. De Leidse universiteit telde in die periode 21 hoogleraren en 23 ‘overige werknemers’, met gemiddeld 125 nieuwe studenten per jaar.¹³ Collega's kwamen elkaar tegen in het wetenschappelijke en sociale leven, bijvoorbeeld in het stads- of universiteitsbestuur en op bijeenkomsten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde of van de Leidse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.¹⁴ Tweederde van de leden van deze afdeling was ook lid van de Maatschappij.¹⁵ Ze schreven in elkaars vriendenboeken, dichtten over elkaars huiselijke lief en leed, en namen intensief deel aan het lokale en regionale genootschapsleven.

Eigenlijk is het heel logisch. Twee Leidse hoogleraren maakten tijdens het publieke debat over de begraafpraktijk hun opvattingen in druk bekend. Dat diverse collega's (en andere Leidenaren) daarvan kennisnamen, de argumenten onderschreven en daarom de voorkeur gaven aan de begraafplaats in de duinen van Katwijk boven een graf in het bedompte Leiden, was te verwachten. Zij hoefden daarvoor ook zeker niet patriotsgezind te zijn, want orangisten konden zich eveneens in dit nieuwe gedachtegoed vinden. Ze kozen bewust voor een rustplaats op de begraafplaats aan de Zuidstraat in Katwijk – hun Ter Navolging...

Noten

¹ Zie de eerste rij voorbeelden van Wim Vlaanderen in: 'Kistbeslag: kistgrepen ofwel deurkloppers', <https://www.atelier-terreearde.nl/persoonlijk-verhaal1/577-persoonlijk-verhaal-9> (geraadpleegd op 21 september 2017). De kistgrepen met doodskoppen zijn van het oudste type dat bekend is, bij rijkere families uitgevoerd in messing of koper.

² Leon Bok heeft de toestand van de kelder in detail beschreven, zie: <http://www.dodenakkers.nl/beroemd/letteren/849-kneppelhout,-johannes.html> (geraadpleegd op 21 september 2017).

³ Zie Korrie Korevaart, 'Uit het veld'. In: *Terebinth* 29 (2015), nr. 1, p. 16. Zie ook www.terebinth.nl.

⁴ Willem Canneman, *Begraafplaats Ter Navolging te Scheveningen. De oudste particuliere buitenbegraafplaats van Nederland*. Den Haag, Stichting Ter Navolging, 2017, p. 11.

⁵ Adriaan Kluit, *Inwijdingsrede over den bijgeloovigen oorsprong en schadelijke gevolgen van 't begraven in kerken en steden, openlijk den 25 september 1776, in de Nieuwe Kerk uitgesproken, bij de plechtige aanvaarding van zijnen post als hoogleeraar in de welsprekendheid en Grieksche taal. In de doorluchtige schole te Middelburg*. Uit het Latijn. Amsterdam, Wouter Brave, 1795. Zie ook Wim Cappers, *Aan deze zijde van de dood. Funeraire componenten van seculariserende cultuurlandschappen in Nederland 1576-2010*. Arnhem, [z.u.], 2012. Diss. VU. Dl. 1, p. 345.

⁶ Zie Jack de Mooij, *Jona Willem te Water (1740-1822): historicus en theoloog tussen traditie en Verlichting*. [Z.pl.: z.u.], 2008, p. 152-155 en 289-291. Diss. Leiden.

⁷ Jona Willem te Water, 'Verhandeling over het begraven der lyken in de steden en kerken'. In: *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 4 (1775), p. 629-667, zie: <http://www.archive.org/stream/nieuweverhandelio4Zeeu#page/n17/mode/thumb> (geraadpleegd op 21 september 2017).

⁸ Jona Willem te Water, *Levens-berigt van Jona Willem te Water, te Leyden overleden den 19 october des jaars 1822, door hem zelve vervaardigd en, op zijn' uitdrukkelijken last, bij uitersten wil, zonder eenige veranderingen en bijvoegselen, zelfs zonder nadere voorrede of aantekeningen van anderen door deszelfs erfgenamen woordelijk gevolgd en in het licht gegeven*. [Z.pl.: z.u., 1823], p. 56 en p. 281-282.

⁹ Zie over de geschiedenis van de begraafplaats: <http://hervormdegemeentekatwijk.nl/overig/stichting-begraafplaatsen-hgk/geschiedenis/zuidstraat> (geraadpleegd op 21 september 2017).

¹⁰ Met dank aan Christoph Pieper voor de vertaling van het Latijn.

¹¹ Zie Canneman, *Begraafplaats Ter Navolging te Scheveningen*, p. 13.

¹² Zie Borger in zijn brief van 20 februari 1820 aan zijn schoonmoeder, enkele weken nadat zijn tweede vrouw, Cornelia Scheltema, in het kraambed is overleden: 'Ik heb een graf gekocht te Catwyk; daar rust Kee onder den vryen hemel. Het kindje, dat reeds begraven was in de Kerk, heb ik laten opgraven en by zyne moeder in de kist gelegd. Moeder! hier moet ik eindigen of ik val van mijn stoel. UE Zoon Borger.' (KB Den Haag, sign. 133 C 10.) Zie ook de voetnoot op p. 114 in J. Belonje, 'Het oude kerkhof te Katwijk-aan-Zee'. In: *Jaarboekje voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Omstreken* 41 (1949), p. 106-114. Belonje noemt de vindplaats van de brief niet en spreekt abusievelijk van Borgers moeder – de brief was gericht aan zijn schoonmoeder, mevrouw A.C. Scheltema-Adama, te Zwolle. Het opgraven noemt Borger ook in de vijfde strofe van zijn gedicht 'Aan den Rhijn', zie E.A. Borger, *Dichterlijke nalatenschap*. Leiden en Utrecht, S. & J. Luchtmans en Van Paddenburg & Comp., 1836, p. 75. Zijn eerste vrouw lag (eveneens) begraven in de Hooglandse Kerk en werd bij Borgers overlijden ook overgebracht naar de Katwijkse begraafplaats.

¹³ Zie Willem Otterspeer, *De wiekslag van hun geest. De Leidse universiteit in de negentiende eeuw*. Den Haag [etc.], Stichting Hollandse Historische Reeks, 1992, m.n. p. 21-55, p. 324-329. Hollandse Historische Reeks 18.

¹⁴ Zie Rick Honings, *Geleerdheids zetel, Hollands roem! Het literaire leven in Leiden 1760-1860*. Leiden, Primavera Pers, 2011. Diss. Leiden; en Rick Honings en Peter van Zonneveld, 'Geborgenheid in kleine kring. De Maatschappij 1813-1848', in: *Al die onbekende beroemdheden: 250 jaar Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*. Onder redactie van Ton van Kalmthout, Peter Sigmond, Aleid Truijens. Leiden, Leiden University Press, 2016, p. 50-83.

¹⁵ Zie Peter van Zonneveld, *De Romantische Club. Leidse student-auteurs 1830-1840*. Leiden, Athenae Batavae, 1993, p. 46. Diss. Leiden.



In de playlist op Spotify vindt u het *Requiem* van Daniël de Lange, kenmerkend voor het Nederlandse muziekleven in Kneppelhouts tijd.